

I N H O U D

- advertenties
- Traditionele gebakken en lekkernijen
in de provincie Antwerpen.
Deel 1: Vlaaien.
- Katrijntjesdag.

**Heemkundige Kring v.z.w.
"Norbert de Vrijter"
Lille**

Rek.nr 954-7353871-55

"Norbert de Vrijter" V.Z.W.

p.a. Jos Aerts, Boskant 17

2275 Lille

afgiftekantoor 2275 Lille

M E D E D E L I N G

Uitgave jaarboek 12-13 februari '94.

Jongensschool

Rechtestraat 69

2275 Lille

DRIEMAANDELIJKS KONTAKTBLAD

VAN DE HEEMKUNDIGE KRING

'Norbert de Vrijter'

Tiende jaargang nr 42

november '93.

insert-reklame

TRADITIONELE GEBAKKEN EN LEKKERNIJEN IN DE PROVINCIE ANTWERPEN

Het mag opvallend worden genoemd dat in de jaren zeventig en tachtig van deze eeuw in verscheidene lokaties door folkloristische en/of toeristische verenigingen of pientere bakkers en chocolatiers "typische traditionele lekkernijen" op de markt werden gebracht. Menige stad of dorp eigende zich een eigen specialiteit toe: meest gekende voorbeelden zijn de Herentalse Boomkens, de Poppelse Janhagel, de Turnhoutse Kaartjes, het Beerse Vlierke om er maar enkele op te noemen, en natuurlijk niet te vergeten de Antwerpse Handjes.

Al dan niet gaan ze werkelijk terug op eeuwenoude recepten of althans de namen ervan.

En inderdaad zijn, vooral sinds de Tweede Wereldoorlog (1940 - 1944) maar ook reeds daarvoor, heel wat snoeperijen die voor onze voorouders ware lekkernijen waren, verloren gegaan.

De spectaculaire stijging van de welvaart met het daaraan verbonden grote aanbod van nieuwe uitdagende lekkernijen was hieraan natuurlijk niet vreemd.

Dat wil niet zeggen dat de kennis van de recepten van die voorouderlijke lekkernijen voor eeuwig in de mist van de geschiedenis zijn verdwenen.

Weinige initiatiefnemers voor de herinvoering van traditionele gerechten zijn ervan op de hoogte dat de eminente en blijkbaar zeer vooruitziende volkskundige **Jozef Cornelissen** in het kader van de 'Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoeken' van de Provincie Antwerpen tijdens de tweede helft van de jaren dertig van deze eeuw vlijtig alle gegevens over "**Traditioneele gebakken en lekkernijen**" in onze provincie verzamelde. Een culinaire schat voor de folkloristische fijnproever, zo blijkt nu, en zijn aantekeningen kunnen dus heel wat handige huismoeders, bakkers en fervente aanhangers van de streekeigen keuken en tradities op een onvermoed spoor zetten. Voor hen zijn onderstaande weergave van zijn bevindingen met gepaste aanvullingen zonder twijfel "om duimen en vingers af te likken" ...

Niet alleen voor dat aangename zoete slag van mensen zal onderstaand betoog heel wat interessante heemkundige informatie opleveren. Want heel wat van de beschreven lekkernijen bleken delicatessen te zijn die enkel bij bijzondere gelegenheden werden aangemaakt. We krijgen dus tegelijkertijd vanuit een onverwachte hoek een smakelijke kijk op een aspect van het sociaal leven van onze verre en nabije voorouders in de Kempen. Letterlijk en figuurlijk dus "voer" voor alle heemkundigen die zich in het dagelijks leven van onze voorouders willen verdiepen!

Het is wel aangewezen om eerst na te gaan hoe deze gegevens tot stand zijn gekomen. Jozef Cornelissen had toendertijd naar alle briefwisselende leden van bovengenoemde Provinciale Dienst en naar alle gemeentebesturen een vragenlijst gezonden. Uit volgende steden en dorpen werd de verzochte informatie teruggezonden: Antwerpen, Balen, Berlaar, Emblem, Geel, Halle, Heist-op-den-Berg, Herenthout, Hingene-Wintham, Hoevenen, Hombeek, Houtvenne, Kasterlee, Lichtaart, Lier, Lint, Mechelen, Morkhoven, Oelegem, Oppuurs, Poppel, Ravels, Ruisbroek, Schelle, Sint-Katelijne-Waver, Tisselt, Tongerlo, Turnhout, Wiekevorst, Zoerle-Parwijs, Zoersel, Zwijndrecht.

Zelf verzamelde Jozef Cornelissen gegevens in Antwerpen en agglomeratie, Tongerlo, Sint-Antonius-Brecht (thans Zoersel), Vorst, Westmalle, Wuustwezel, "en elders".

Jammer genoeg zagen de toenmalige gemeentebesturen van Lille, Gierle, Poederlee en Wechelderzande geen nut in een medewerking met het onderzoek van de genoemde Provinciale Dienst...

Jozef Cornelissen tilde niet zwaar aan het gebrek aan belangstelling van vele gemeentebesturen, want zo besluit hij: "De hierna verzamelde gebakken en lekkernijen, buiten enkele zeldzame uitzonderingen, zijn niet uitsluitend het eigendom van een bepaalde lokaliteit, maar worden doorgaans ook in de omgeving en andere verder afgelegen gebieden aangetroffen. Hetzelfde wat betreft de gebruiken en overleveringen in verband met traditionele gebakken en versnaperingen".

De volkskundige wees er ook op dat onze gewesten betrekkelijk arm waren aan produkten van traditionele bakkunst: in tegenstelling bijvoorbeeld met Nederland, waar elke stad en elke gemeente van enig belang haar eigen koekgebak had.

Let wel: de nu volgende uiteenzetting geeft de toestand **omstreeks 1935** in de provincie Antwerpen weer.

Tip: Verzamel de bijdragen die onder deze titel zullen verschijnen (via kopies bv.) in een map: een prachtig oudestreekgerechtenboekje!

1. VLAAIEN

1.a. Kermisvlaai

In de Zuiderkempen, onder andere te Geel, Tongerlo en Westerlo, werden bij de boeren en de kleine burgerij **ter gelegenheid van de kermis GROTE VLAAIEN** gebakken.

Ze bestonden uit gewoon tarwebrooddeeg en werden gevuld met "pruimenspijs" (pruimenmoes).

Sommigen vermengden het deeg met eieren en vet om het gebak smakelijker en kortbrekeriger te maken.

Deze kermisvlaaien werden (en worden) ook bij de bakkers verkocht.

De pruimenvlaai bestaat sinds onheuglijke tijden. Men ziet ze afgebeeld op schilderijen van het merendeel van onze Vlaamse en Hollandse meesters die kermissen voorstellen.

1.b. De Mechelse Vlaai

Te Mechelen / Sint-Katelijne-Waver werd **Vlaaikens- of kapellekenskermiss** gevierd en wel op de feestdag van Onze-Lieve-Vrouwboodschap wanneer deze niet tijdens de Goede Week viel; anders werd de plechtigheid uitgesteld tot de dinsdag na Beloken Pasen (1).

Deze kermis bracht leven in de Mechelse volksklasse. Die dag krioelde het van kermisgangers op de steenweg van Sint-Katelijne-Waver die, langs Nieuwendijk, naar het kapelletje leidde.

De kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand, oorspronkelijk genoemd "Drievaarderskapel", later ook "Onze-Lieve-Vrouw van Schoorskapel" en "kapel van de Schrans Meeuwendijk", omstreeks 1935 "Nieuwendijk" genoemd, ligt eigenlijk op het grondgebied van Sint-Katelijne-Waver.

De Mechelaars en inwoners van de naburige dorpen hechtten veel prijs aan die kermis omdat ze de eerste was in de omgeving van de stad en vermits ze dan de gelegenheid hadden om zich aan de lekkere **MECHELSE VLAAIEN** tegoed te doen.

Kramers, maar meestal vlaaienverkopers, deden er uitstekende zaken. Niet zonder moeite weliswaar, want ze schreeuwden de keel hees om de wandelaar een klinkend "Wie speelt er mee naar de vlaaien ?!" toe te roepen. En dan rolden de teerlingen en volgde de speler deze met angstige blik om te zien of het lot hem zou gunstig zijn en hij al of niet een pakje gewone Mechelse vlaaien zou winnen.

(1) *De feestdag van Maria-Boodschap stond in de omtrek van Mechelen in groot aanzien. In vroegere tijden, toen deze dag nog een geboden Katholieke feestdag was, had in de kerk een vertoning van het op die dag gevierde feit plaats. Boven uit het gewelf van de kerk liet men aan een touw een kind zakken dat de engel Gabriël moest voorstellen die alsdan aan Maria het geheim van de Geboorte aankondigt. Terwijl beneden in de kerk de kinderen met open mond het schouwspel gadesloegen, wierpen de ouders in de schoot van de kinderen taartjes en koekjes die dan zozegged door de engel Gabriël waren meegebracht.*

-4-

De Mechelse vlaai is een dunne uitgerolde laag van fijn deeg, zonder opstaande rand, belegd met een laag gekookte en gepletterde pruimen, ontdaan van de stenen. Men heeft er ook met rijst, abrikozen- of appelmoes, maar de pruimentarten werden boven de andere verkozen.

De overblijvende pruimestenen of pitten van de vlaaienspijs zag men tot in 1914 te Mechelen bij bakkers op een schotel of in een tas liggen. Deze werden ook verkocht en menige kleuter vond het afliksel ervan en soms de kernen zeer smakelijk.

1.c. De "Biechtstoel"

Taartjes en taarten worden meermaals belegd met over elkaar gelegde besuikerde deegreepjes. Te Mechelen droegen ze de naam van **BIECHTSTOELEN** en werden deze bij verjaardagen en naamfeesten aan familieleden en vrienden aangeboden.

1.d. Eiertart

Te Antwerpen bakte men "ei'retoerten" (**EIERTAARTEN**). Men noemde ze "**paaschoerten**" of "**TUSSCHEN-PASCHEN-EN-SINKSEN**" omdat ze omstreeks dit tijdstip vervaardigd werden, daar de eieren dan het goedkoopst waren.

Bij de pasteibakkers verschenen ze onder de vorm van "**PAASCHPATEKENS**".

1.e. Bernardus-vlaai

De inwoners van Lier hadden hun **bernardusbedevaart**. In de nabijheid van de stad ligt namelijk de Sint-Bernarduskerk van de vroegere abdij van Nazareth. Vaders en moeders en kinderen, rijk en arm: allen trokken tijdens het zogenaamde Bernardusoctaaf (2) naar de kerk, baden er en dronken drie teugen van het gewijde water dat in grote kruiken voor de kerkdeur stond. Daarna werd de onvermijdelijke kermis bezocht en at men er de **BERNARDUS-VLAAIEN** die in overvloed te koop werden aangeboden.

Onze bron, Jozef Cornelissen, vermeldt niet hoe de vlaai er uitzag of hoe ze werd vervaardigd.

(wordt vervolgd)

Jozef Cornelissen (+)
Walter Van den Branden

(2) *OCTAAF* : in de katholieke eredienst een tijdperk van acht dagen, voor de viering van sommige kerkfeesten bestemd.

Heemkundige Kring "Norbert De Vrijter"

zoekt

**OUDE GEËMAILLEERDE RECLAMEBORDEN (1920 - 1970)
over drank, sigaretten, voedingswaren kuisprodukten, auto's e.a.
alsook andere oude reclameattributen I!!**

Mensen, als U op zolder, in de kelder, in de garage, in de tuin of waar dan ook zulke reclameborden heeft, geef ons dan een seintje op onderstaand telefoonnummer. Wij komen steeds kijken en betalen goede prijzen voor uw reclameborden of andere reclameattributen. Ook reclame in minder goede staat! In afwachting van uw telefoontje, danken wij U bij voorbaat.

Bel naar Jos Willems: 014/880622

Gemeentekrediet
MET MIJN BANK KOM IK VOORUIT.

JEF VAN HEMEL

Rechtestraat 6 - 2275 lille

014/880143

KATRIJNTJESDAG

=====

Op 25 november vieren wij de feestdag van de heilige Katarina. Sedert eeuwen is Katarina een naam die veel voorkomt onder verscheidene vormen.

Leven en legenden over de heilige Catharina:

Van de kalender is de heilige Catharina die op 25 november gevierd wordt de meest bekende. Over haar leven is weinig geweten. De meeste gegevens berusten op legenden. Op de kalender staat bij haar naam: van Alexandrië, wij weten dus dat zij afkomstig is uit het oosten. Maar ook in het westen werd zij een populaire heilige. In talrijke volksgebruiken speelt zij een rol.

In de achtste eeuw verscheen het werk: "Passio Ecaterine Virgine Dei" een beschrijving over haar leven. Daarin stond vermeld dat Catharina in de vierde eeuw leefde, Zij was de dochter van koning Costus in Alexandrië. Zij was zeer mooi en begaafd. Ze was vroom en interesseerde zich voor wijsbegeerte en wetenschappen. Toen ze 18 jaar was durfde ze het aan de vervolgingen van keizer Maxentius aan de kaak te stellen. Catharina was zo welsprekend dat de keizer tegen haar niet op kon. Hij ontbood geleerde mannen om Catharina terecht te wijzen. Maar de wijsgeren konden het meisje niet aan, met het gevolg dat ze zich lieten bekeren.

De Keizer werd razend en liet Catharina in het vuur werpen. Zij verbrandde gelukkig niet. De keizer deed haar dan allerlei aanlokkelijke voorstellen om haar geloof te verloochenen. Catharina hield voet bij stek. De keizer liet haar folteren en ze werd elf dagen opgesloten zonder voedsel. Catharina bleef trouw en verkondigde verder het geloof. Zelfs de keizerin en legeroverste Porphyrus met 200 soldaten lieten zich bekeren. Dat werd voor de keizer te veel en hij liet Catharina veroordelen tot het rad. Ze werd op een wiel met ijzeren pinnen gebonden maar het sprong stuk. Ze werd dan onthoofd. Volgens een legende vloeide geen bloed uit de wonden maar melk ten teken van zuiverheid. Ze stierf vermoedelijk in 310. Een legende vertelt dat haar lichaam door engelen naar de berg Sinaï werd gebracht. Daar werd het volgens oude verhalen in de achtste eeuw teruggevonden. In elk geval werd er een kerk en klooster gebouwd.

Patroonheilige van? Waarvoor aanroepen?

Catharina komt van het Griekse Katharos en betekent de "reine". Ze werd beschouwd als de bekendste heilige maagd na Maria.

Zij is de patrones van de kloosterzusters en ongehuwde meisjes;

-7-

Ook de schippers, kleermakers, dienstboden, redenaars en filosofen kozen haar tot schutsheilige. Zij is eveneens de favoriete heilige van alle ambachten die met een wiel te maken hebben.

Zelf tabaksbewerkers, sigarenmakers en pelzenbewerkers hadden voor haar een boontje.

Catharina werd en wordt nog steeds aanroepen tegen huidziekten. Vooral tegen ringworm, een huiduitslag die een ringachtige vorm aanneemt. In de volksmond spreekt men over Katrienwiel.

Verering en gebruiken:

De eerste sporen van verering komen voor in de achtste en negende eeuw. In de Middeleeuwen werd de legende over Catharina zowel in proza als in poëzie bewerkt. Ook schilders gebruikten dit thema voor hun doeken. In veel kerken staat nog een beeld van de heilige. Zij wordt voorgesteld met een kroon op het hoofd, een zwaard of palmtak in de hand en een boek in de andere hand. Natuurlijk ontbreekt het rad niet.

Catharina wordt ook vereerd als martelares en beschermster van het geloof. Zo is de kerk van het begijnhof van Diest aan haar gewijd. Catharina is reeds van voor 1286 de patrones van Sint-Katelijne-Waver. Catharina wordt ook door de kinderen gevierd zoals in Arendonk en op sommige plaatsen in Limburg. In Arendonk trekken kinderen in oude kleren door de straten met lampions. Zij zingen aan de deuren en krijgen als beloning fruit, snoep of wat zakgeld. In Limburg sprak men over "schuddekorfslag", in de betekenis van bedelaar. De kinderen zongen hun bedelliedjes en droegen uitgeholde bieten mee met brandende kaarsjes.

In Frankrijk ontstond rond de eeuwwisseling het gebruik om trouwlustige meisjes een kaart te sturen, met de volgende tekst: "Qui me recevra dans l'annéé se mariera", wie mij krijgt, huwt tijdens het jaar. Vooral de meisjes van 25 en ouder die niet gehuwd waren vierden 25 november. De werkneemsters uit de modewereld vierden uitbundig hun patroonheilige, zo sprak en spreekt men nog van de Catherinettes.

Namen en afleidingen:

Talrijke namen zijn afgeleid van Catharina zoals Katrien, Trien, Katrijn, Trijntje, Kathelijne, Kaat, Rina, Carina, Ketty, Rien.

Anderen heiligen met deze naam.

Catharina van Bologna, geboren in 1413, overleden in 1463. Zij stamde uit een voorname familie en werd in 1456 abdis van het Clarissenklooster. Zij werd heilig verklaard in 1712.

Feestdag op 9 maart.

Catharina van Genua: 1447-1510. Geboren uit de rijke familie van de Fieschi. Na een ongelukkig huwelijksleven gedurende vijf jaar wijdde zij zich aan de verpleging van zieken. Haar echtgenoot volgde haar voorbeeld. Zij werd heilig verklaard in 1737.

Feest op 15 september.

Catharina van Ricci: 1522. Overleden in Florence op 2.2.1589. Was een telg uit de adellijke familie van de Ricci. Trad op veertienjarige leeftijd in het klooster van San Vincenzo. Daar werd zij novicemeesteres, in 1547 subpriorin en tot aan haar dood priorin. Ze werd heilig verklaard in 1746. Feest op 13 februari.

Catharina da Siëna: eigenlijk Benin Casa: 1347-1380. Trad op jeugdige leeftijd toe tot de derde orde van de heilige Dominicus. Was zeer heldhaftig tijdens een pestepidemie. Zij schreef talrijk brieven aan personen uit allerlei standen (onder andere vorsten die ze tot vrede en kruisvaart aanzette.) Werd in 1461 heilig verklaard. Feest op 30 april.

Catharina van Zweden: 1331-1381. Dochter van de heilige Birgitta. Zij was abdis van Wadstena. Paus Innocentius VIII stond in 1488 haar verering toe. Feest op 24 maart.

Catharina was ook de voornaam van talrijke Russische, Franse en Spaanse vorstinnen.

Spreekwoorden:

Met Sint-Katrien is d'eerste sneeuw te zien.

Doet Sint-Katrien haar witte mantel aan. Ze blijft er zeven weken rond mee gaan.

BELANGRIJKE MEDEDELING

=====

Wegens de nieuwe wet op de privacy is het voor ons niet meer mogelijk om gewijzigde adressen te achterhalen. Wij vragen al onze leden dan ook om ons op de hoogte te brengen van eventuele adreswijzigingen.
